

MICHAELA LAPEŠOVÁ

Konzultant: Doc. Ing. Jiří HAVEL, CSc.
Obor: Ekonomie
Rok: 2004

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně, přičemž jsem použila pouze uvedené prameny a literatury.

V Praze dne 3. března 2004

.....

Ráda bych poděkovala *Doc. Ing. Jiřímu Havlovi, CSc.*, konzultantu této bakalářské práce, za ochotu a profesionalitu, s kterou se ujal odborné garance.

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE: projekt

TÉMA: *Alois Rašín jako tvůrce české měny*

Termín bakalářské zkoušky: letní semestr 2003/2004
Autor bakalářské práce: Michaela Lapešová
Vedoucí bakalářské práce: Doc. Ing. Jiří Havel, CSc.

Stručná charakteristika a cíl práce:

Práce se zabývá osobností doktora Aloise Rašína a jeho finanční politikou spojenou se vznikem 1. republiky. Obsahuje stručný nástin jeho života, popisuje přípravu, realizaci a výsledek měnové reformy a deflační politiky. V závěru pak zhodnocuje vytvoření české měny jako výsledek měnové odluky.

Předpokládaná osnova:

Úvod – vznik republiky a její hospodářská situace
Život a osobnost Aloise Rašína
Koncepce měnové odluky
Realizace finanční politiky Aloise Rašína
Výsledek měnové odluky
Závěr – zhodnocení měnové reformy

Literatura:

Lacina, Vlastislav: Formování československé ekonomiky 1918-1923, Praha 1990
Rašín, Alois: Můj finanční plán, Praha 1920
Vencovský, František: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Brno 1997
Vencovský, František: Alois Rašín, Praha 1992
Významní čeští národohospodáři: Praha VŠE, 1993

V Praze dne 11. října 2003

Michaela Lapešová

Doc. Ing. Jiří Havel, CSc.

Abstrakt:

Bakalářská práce Alois Rašín jako tvůrce české měny se zabývá osobností doktora Aloise Rašína a jeho finanční politikou spojenou se vznikem první republiky. Obsahuje stručný nástin jeho života a popisuje přípravu, realizaci a výsledek měnové reformy. Polemizuje nad dopady deflační politiky a diskutuje doprovodná podpůrná opatření. Závěrem hodnotí úspěšnost provedení těchto myšlenkových koncepcí, jejich dopady a kritiky.

Abstract:

The thesis Alois Rašín as a Father of Czech Currency deals with Alois Rašín's personality and his monetary policy related to constitution of Czechoslovakia. It contains a brief outline of Rašín's life and describes preparation, realization and result of monetary reform. It disputes over impacts of deflation policy and discusses associated, subsidiary activities. Last but not least the thesis evaluates success of these theoretical conception's implementation, their effects and critics.

_____ OBSAH _____

<u>1.</u>	<u>ÚVOD</u>	8
<u>2.</u>	<u>ALOIS RAŠÍN: CURRICULUM VITAE</u>	10
<u>2.1.</u>	<u>Myšlenkové zrání</u>	10
<u>2.2.</u>	<u>Působení v mladočeské straně</u>	11
<u>2.3.</u>	<u>Velká válka</u>	13
<u>2.4.</u>	<u>První československá vláda</u>	15
<u>2.5.</u>	<u>Prohra ve volbách</u>	17
<u>2.6.</u>	<u>Druhé ministerské období</u>	19
<u>2.7.</u>	<u>Atentát</u>	19
<u>3.</u>	<u>TEORETICKÁ ZÁKLADNA</u>	21
<u>3.1.</u>	<u>Dobové ideje</u>	21
<u>3.2.</u>	<u>Myšlenkové zázemí Aloise Rašína</u>	23
<u>3.2.1.</u>	<u><i>Životní filosofie</i></u>	23
<u>3.2.2.</u>	<u><i>Teoretické názory</i></u>	24
<u>4.</u>	<u>MĚNOVÁ ODLUKA</u>	29
<u>4.1.</u>	<u>Rakousko-Uherské dědictví</u>	29
<u>4.2.</u>	<u>Koncepční návrhy odluky</u>	31
<u>4.3.</u>	<u>Realizace</u>	32
<u>4.3.1.</u>	<u><i>Osamostatnění měny</i></u>	32
<u>4.3.2.</u>	<u><i>Československá koruna</i></u>	36
<u>5.</u>	<u>DEFLAČNÍ POLITIKA</u>	40
<u>5.1.</u>	<u>První období</u>	40
<u>5.2.</u>	<u>Druhé období</u>	43
<u>6.</u>	<u>PODPŮRNÁ OPATŘENÍ</u>	46
<u>6.1.</u>	<u>Zlatá měna</u>	46
<u>6.2.</u>	<u>Dávka z majetku a přírůstku na majetku</u>	47
<u>6.3.</u>	<u>Bankovní úřad Ministerstva financí</u>	50
<u>7.</u>	<u>ZÁVĚR</u>	54
	<u>Zdroje</u>	56

1. ÚVOD

Alois Rašín je neodmyslitelně spjat se vznikem první Československé republiky, v níž položil základy jejímu měnovému hospodářství. Doba a situace nedaly pro vznik nové měny zrovna ideální podmínky. Spíše naopak. První světová válka rozvrátila celé hospodářství Rakousko-Uherské monarchie, nejvíce však zasáhla právě jeho stránku měnovou. Bylo jasné, že ten, kdo by se po válce ujal řešení finančních otázek nového státu, by musel zasáhnout rukou pevnou a rozhodnou.

Byl vybrán doktor práv Alois Rašín. A jak se později ukázalo, funkce ministra financí v první vládě se zhostil znamenitě. Bylo to v první řadě proto, že již před válkou a v průběhu jí samotné se této problematice velmi podrobně věnoval a dalo by se s nadsázkou tvrdit, že ideály a plány o novém státu a jeho měnovém uspořádání vyplňovaly vlastně celý jeho život.

Ovšem byl zde ještě druhý důvod jeho úspěchu v ministerském křesle. Byly to jeho povahové vlastnosti, které ho svou podstatou do této často zatracované funkce předurčovaly. Byl nepochybně silnou osobností a člověkem pevných zásad, ovšem na rozdíl od ostatních tyto zásady nejen hlásal, ale sám se jimi také řídil. K cílům, které si stanovil, se pokoušel dostat jakýmkoliv způsobem, přičemž nebral ohledy ani na přátele, ani na kolegy a tím méně na veřejné mínění.

Pro tyto vlastnosti si zasloužil úctu a obdiv nejen leckterých někdejších politiků, ale i mnohých současných. Ale právě také tyto vlastnosti zaviniily, že se pro mnohé stal během svého veřejného života terčem nenávisti a vstoupil do historie jako jediný český politik, na kterého byl úspěšně spáchán atentát. Po této své tragické smrti se stal legendou a později i integrovanou součástí „ideje československého státu“.

Ferdinand Peroutka, další z osobností pevně spjatých s obdobím první republiky, píše: „Opět musíme obdivovat vliv odhodlanosti jediného muže na celé okolí. Nevíme, jak by obstál Rašínův finanční věhlas před

kritikou zkušených odborníků. Je pravděpodobné, že by se jim podařilo jej brzo nepříznivě rozebrat, že by sumu jeho odborných vědomostí shledali nepatrnou. Vskutku to byl spíše populární finanční kazatel a karatel než vědec. Ale jeho přednosti nebyly odbornické, nýbrž lidské: důslednost a vůle. Dovedl jít houževnatě za myšlenkou, jejíž odborné rozvržení a zpracování nepochybně přebral od někoho jiného. A uměl ji lidem podat tak, že už na ni nezapomenuli. Byl to muž horkého citu a podařilo se mu vylíčit finanční otázku jako kus národního osudu. Dr. Engliš nepochybně lépe rozuměl financím, ale chyběly mu politické, vůdcovské schopnosti Rašínovy.“ (Vencovský, 1997, s. 193).

2. ALOIS RAŠÍN: CURRICULUM VITAE

2.1. Myšlenkové zrání

Alois Rašín se narodil 18. října 1867 v Nechanicích, obci nedaleko Hradce Králové. Nižší gymnázium vystudoval v Novém Bydžově a Broumově. Po absolvování vyššího gymnázia v Hradci Králové roku 1885 odešel studovat medicínu do Prahy. Onemocněl však plicní chorobou a byl nucen odjet do Krkonoš, kde se u sestry léčil skoro dva roky. Aby neztratil čas, přestoupil na Právnickou fakultu, kde nemusel pravidelně navštěvovat přednášky. Roku 1887 se již natrvalo vrátil do Prahy jako řádný posluchač třetího ročníku Právnické fakulty Karlovy Univerzity¹.

Praha se pro něj stala více než pouhé město kde studoval. Byla místem, kde se soustřeďoval český národní život. Už v době právnických studií začal Rašín projevovat zájem o společenské a politické dění. Po příchodu do Prahy se stal jedním z předních organizátorů studentského spolkového života. Mezi akademickou mládeží v té době vznikalo takzvané pokrokové hnutí, v jehož rámci se mladý Rašín projevoval jako organizátorský, iniciativní a vůdčí typ. Už v roce 1891, v době kdy úspěšně dokončil svá studia na Právnické fakultě, napsal brožuru s charakteristickým názvem České státní právo, v níž v duchu tehdejších národních státoprávních požadavků narýsoval program obnovení českého státu v demokratickém a svobodomyšlném smyslu se zárukou práv národních menšin. Spis neunikl pozornosti úřadů a policie, která jej zabavila a Rašína začala soudně vyšetřovat. Ovšem radikalismus tehdejší mládeže nabíral na síle. Demonstrace a agitace byly častější a vídeňská vláda je nehodlala dále akceptovat. S hlavními představiteli studentského hnutí byl zahájen soudní proces, známý jako proces s Omladinou². Po vleklém přelíčení byl 14. února 1894 vynesena rozsudek, ve kterém bylo pro velezradu odsouzeno 68

¹ Od roku 1654, kdy císař Ferdinand III. spojil Karolinum s jezuitskou kolejí Klementinum, se univerzita jmenovala Karlo-Ferdinandova. Až v roce 1920 získává tato pražská universita název Univerzita Karlova.

² Když policie vykonstruovala tento proces označila názvem Omladina údajný tajný spolek.

obžalovaných k různým trestům vězení. Rašín jako jeden z ideových vůdců byl odsouzen k dvěma letům, které si až na několik málo dní odpykal na Borech u Plzně.

Ani takto tvrdá perzekuce však Rašína nepřiměla, aby se vzdal své politické práce pro svobodu své vlasti. Když se na konci 90. let pokrokové hnutí rozpadlo do několika proudů, vedl spolu s Karlem Stanislavem Sokolem nacionální křídlo pokrokářů, které v únoru 1899 vytvořilo Státoprávní stranu, jednu z nejnacionálnějších a nejradičálnějších stran v zemi. Ta však zůstávala pouze malou stranou bez většího vlivu, kde docházelo ke stálým sporům. Rašín brzy poznal, že jej planý radikalismus neuspokojuje. Toto zjištění, ale také znechucenost ze stále sílících sporů ve straně, bylo příčinou, proč Státoprávní stranu opustil a na nějaký čas se dokonce vzdal aktivní politické činnosti.

2.2. Působení v mladočeské straně

Tento odchod do ústraní ovšem souvisel i se změnou v soukromém životě. Roku 1899 se oženil s Karlou Jánskou³ a musel se začít starat o existenční zajištění rodiny. Proto si brzy po sňatku Rašín otevřel vlastní advokátní kancelář a práci v ní věnoval veškeré úsilí. Jeho stažení se do soukromí ovšem netrvalo dlouho. Odporovalo to jeho aktivní povaze a zájmu o politické dění a proto se brzy do veřejného života vrátil. Zakládá vlastní revue Slovo, v níž komentoval tehdejší dění, tříbil si své názory a představy. Ovšem i svoboda nezávislého žurnalisty téměř bez jakékoliv odpovědnosti jej uspokojila pouze na čas. Rašín potřeboval být straníkem, který by mohl uplatnit svůj vliv na stranu, ale i celou společnost podle svých představ. Jeho ambice v tomto směru nebyly nikdy malé.

U české veřejnosti, zejména u mladé generace, rostla tehdy prudce nespokojenost s málo aktivním a cílevědomým postupem strany staročeků, která byla konečně v roce 1891 nahrazena jak v českém sněmu, tak v říšské

radě radikálnější stranou mladočechů. Mladočeská strana se měla stát nositelkou liberálních idejí, stranou moderního české buržoazie, stranou, jež se bude snažit pomoci zrovnoprávnit český národ tím, že bude přispívat k jeho ekonomickému, a v důsledku toho i politickému, vyrovnání se s vyspělejšími národy. Mladočechem se Rašín stal roku 1907, kdy se oficiálně ujal vedení této strany Karel Kramář. Rašín sem vstupoval jako nováček, ovšem rovnou byl zvolen na místopředsednické místo. Výběrem této strany jakoby Rašín, alespoň před veřejností a řadou svých někdejších přátel, popřel mnoho cílů ze své minulosti. Mladočeská strana totiž neměla v programu jen liberální ideje, ale také oportunistickou politiku vůči Vídni. Toto „bezzásadové chování“ mnoho jeho dřívějších radikálních přátel považovalo za zradu ideálů. Kramářova i Rašínova taktika, spočívající na příležitostných dohodách s vládou, v nich budila odpor. Rašínovy postoje a stanoviska však vycházely nejen z dobově vynucené opportunity tehdejší české politiky, ale i z vědomí, že monarchie, jako velký středoevropský státní útvar, má pro dlouhodobý vývoj českého národa v složitých středoevropských poměrech zřejmé výhody.

Rašín se své nové funkce ujal rázně. Byl pověřen reorganizací strany a řízením volební kampaně v prvních volbách konaných, na základě všeobecného hlasovacího práva, v květnu 1907. Z těch měla v podstatě pravicová mladočeská strana strach, přestože se o prosazení tohoto demokratizačního prvku velmi zasadila. Počet voličů rázem mnohanásobně vzrostl a hlas i těch nejhudších byl roven hlasu šlechtice. Že se rozšíří především řady těch, kteří nebudou volit mladočechy, bylo zřejmé, neboť mladočeský voličský potenciál byl v podstatě vyčerpán již za stávajícího volebního systému.

Těžištěm Rašínovy reorganizace se stalo zpevnění stranické struktury. Přistoupilo se k zřizování místních organizací, byly zavedeny písemné přihlášky do strany, povinný finanční příspěvek a ustavení placení krajších

³ Karla Jánská byla sestrou slavného doktora Jana Jánského, objevitele krevních skupin.

tajemníci. Přes všechno úsilí, které bylo do organizačních úprav vloženo, neslavila strana ve volbách úspěch. Byla předstížena sociálními demokraty, agrárníky a dokonce i radikály. Mladočeši spolu se staročechy získali pouhých 11,5 % hlasů.

Rašín začal usilovat o rozšíření vlivu své strany, ke kterému mu mělo pomoci získání tehdy snad nejvlivnějších českých novin - Národních listů. Po jednání s dědici jejich vydavatele Grégra se mu to roku 1910 podařilo. Spolu se svým přítelem Jaroslavem Preissem řídili národohospodářskou rubriku. Rašínovi se vyplnil velký sen – prezentovat se na stránkách uznávaného a velkého listu. S tímto prestižním periodikem zůstal Rašín spojen až do své smrti.

Rašín svou mladočeskou kariéru hodlal stvrdit i získáním poslaneckého mandátu. Nebylo to však tak jednoduché, jak se zpočátku domníval. V osobním souboji s bývalým blízkým spolupracovníkem z radikálně státoprávní strany Sokolem podlehl. Volební kampaň byla samozřejmě plná útoků, mířících právě na Rašínovu zradu někdejších omladinářských idejí a přiklonění se k oportunní mladočeské politice. Ovšem v posledních předválečných volbách roku 1911 byl již Rašín úspěšnější a získal mandát v jihozápadních Čechách a stal se poslancem říšské rady za klatovský okres. Jeho působení v říšské radě však nemělo příliš osobitý ráz, ve světě velké politiky mu byl oním pomyslným majáčkem stále Karel Kramář, který se stále více stával reprezentantem strany, zatímco Rašín „pouze“ řídil její politickou činnost.

2.3. Velká válka

Vše se mělo změnit s vypuknutím první světové války. V létě roku 1914 začala nová etapa v Rašínově životě. Vídeňská vláda, která se Čechů bála, zavedla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku zpřísněná represivní opatření. Situace, která nastala, nutila pochopitelně nejen řadové občany, ale

především jejich politickou reprezentaci, aby začala přehodnocovat své základní hodnoty a postoje.

V politických stranách se začala formovat dvě křídla. První bylo tvořeno těmi, kteří si přáli zachovat k Rakousko-Uherskému státu loajalitu, druhé představovali jeho zásadní odpůrci. Těm prvním se zdály být centrální mocnosti neporazitelné. Vydat se cestou proti Rakousku znamenalo krok do tmy, v očích mnohých politiků dokonce hazard. S těmito politiky museli představitelé domácího odboje vést těžké zápasy, neboť si uvědomovali, že veřejně proklamovaná loajalita poškozují českou věc především v očích zahraničí.

Rašín se přidal do druhého křídla. Jakoby v něm ožil duch opozičního radikálního politika. Již v prvních týdnech války můžeme s jistotou tvrdit, že Alois Rašín se vnitřně s Rakouskem rozešel. Vsadil přitom pouze na jedinou kartu, na kartu odbojovou, v čemž se značně odlišoval od mnoha svých kolegů, Karla Kramáře nevyjímaje.

Mladočeské vedení si snad nejvíce zakládalo na výlučnosti své informační sítě. Její nitky, vedoucí zpočátku války především na východ, do něž byla vkládána naděje, se sbíhaly do rukou Aloise Rašína, Františka Síse a Karla Kramáře. Východní orientace korespondovala nejen s aktuální válečnou situací, ale rovněž s celkovým zaměřením Kramářovy politiky. Ovšem postupem času začal Rašín, později i Kramář, orientovat své styky také na západ. Když vznikl tajný spolek Maffie, skupina domácího protirakouského odboje napojená na Masarykovu zahraniční akci, patřil Rašín k jejím zakládajícím členům. Službě Maffii se Rašín zcela oddal. Byl skálopevně přesvědčen o správnosti svého jednání a neodvratitelnosti historického vývoje, směřujícího k definitivnímu konci monarchie.

V červnu 1915 byl zatčen a odvezen do vojenského vězení ve Vídni. Společně s Karlem Kramářem a dalšími byl obžalován ze zločinu velezrady a ze zločinu proti válečné moci státu. 3. června 1916 byl vynesena rozsudek trestu smrti provazem. Rašín ho přijal s ledovým klidem. Jako jediný ze

skupiny odsouzených nepožádal o milost. Rakouského císaře neuznával a tak ho s přímočarostí sobě vlastní o nic nežádal. Tento proces znamenal definitivní konec jeho oportunistické politiky a rozchod s monarchií.

Vykonání popravu zabránila smrt císaře Františka Josefa I. Na trůn po něm dosedl Karel II., který dne 5. ledna 1917 rozsudek smrti změnil na desetiletý žalář, který si Rašín odpykával v Möllersdorfu u Vídně. Ve vězení se Rašín věnoval práci na přípravě ústavy budoucího svobodného českého státu a na jeho hospodářském, zejména pak finančním uspořádáním. Jak se Rakousko-Uhersko začínalo vnitřně rozkládat, sílil i tlak na propuštění významných představitelů české inteligence, uvězněných v rakouských žalářích. Po amnestii v červenci 1917 se Rašín a Kramář, nyní jako národní hrdinové a trpitelé, vrátili do Prahy.

A Rašín se znovu zapojil do politické i odbojové činnosti. Začátkem ledna 1918 připravil první verzi Tříkrálové deklarace, která vznikla na podnět k veřejnému prohlášení o mírových jednáních. V ní poslanci vyhlásili právo českého a slovenského národa na sebeurčení a jako cíl národního snažení stanovili vytvoření nového svrchovaného demokratického státu. V únoru 1918 se sloučili mladočeši, staročeši, část realistů a strana státoprávně pokroková v jednu stranu charakteristicky nazývanou Státoprávní demokracie, kde byl Rašín zvolen místopředsedou výkonného výboru. Když byl 13. července 1918 ustaven Národní výbor československý jako představitel vůle českého národa, bylo přirozené, že patřil mezi jeho přední činitele.

2.4. První československá vláda

Rašínova činnost v odboji vrcholila koncem října, kdy se začala monarchie hroutit. 24. října 1918 odjela delegace vrcholných českých politiků v čele s Karlem Kramářem do Švýcarska, aby se zde setkali s reprezentací zahraničního odboje, vedenou Edvardem Benešem. A tak se stalo, že v osudovou dobu nebyli v Praze přítomni ti nejpřednější mezi

politiky. Alois Rašín, který do Švýcarska neodjel, měl tedy to historické štěstí, že patřil ke zvláštnímu orgánu vůdců – mezi tzv. „muže října“, kteří jménem Národního výboru vedli převrat a vyhlásili samostatné Československo. Vedle Rašína k nim patřil vůdce agrární strany Antonín Švehla, sociální demokrat František Soukup a český socialista Jíří Strábrný. Při převratu i v prvních dnech republiky byl Rašín energickým a schopným organizátorem práce Národního výboru jako politického centra nového státu.

Předsednictvo Národního výboru, které se rozrostlo ještě o Slováka Vavro Šrobára, zůstalo u moci dva týdny. Vyřizovalo především administrativní úkoly, politické se odkládaly až pro Národní shromáždění. Z Rašínova pera vychází první zákon Československé republiky, jímž Národní výbor 28. října vyhlásil samostatný československý stát. Po návratu delegace ze Švýcarska nastává definitivní rozdělování mandátů a ministerských křesel.

Rašín byl původně určený za organizátora státní správy a tedy do funkce ministra vnitra, ovšem 14. listopadu 1918, na první schůzi Národního shromáždění, byl pověřen vedením Ministerstva financí. Tím na sebe vzal úkol mnohem obtížnější: položit základy peněžního a finančního uspořádání nového státu. Ve funkci ministra financí setrval do 7. července 1919. Veškerou svou energii zaměřil na překonání poválečného hospodářského, finančního a peněžního chaosu. Jen málokdo by dokázal tuto nezáviděníhodnou roli ministra financí právě vznikajícího státu, ve válkou rozvrácené Evropě, vykonávat tak úctyhodným způsobem jako Alois Rašín. Od samého počátku své činnosti vynakládal Rašín velké úsilí na to, aby republika měla dobré hospodářské základy. Snažil se zajistit státu pravidelné příjmy a zabránit nebezpečnému růstu státních výdajů. Prvořadým úkolem prvního ministra financí bylo řešení otázky měnové.

Nový stát neměl vlastní měnu a panovala obrovská inflace. Rašín a další přední čeští národohospodáři byli zajedno - musí být co nejdříve provedena měnová odluha od Vídně a vytvořena vlastní měna. V březnu 1919 proběhla měnová reforma. Rakouské koruny byly okolkovány a plná

polovina byla zadržena jako nucená jednoprocentní státní půjčka. Tím Rašín osamostatnil československou měnu a položil základy k provádění vlastní měnové politiky.

Rašín ovšem nestál pouze v čele ministerstva financí, byl i přední představitel Státoprávní demokracie, neboť její předseda Karel Kramář odjel v čele československé delegace na mírová jednání do Paříže, kde zůstal bez přestávky tři čtvrtě roku. Je nutno přiznat, že tuto svou roli, která nebyla nijak nepodstatná ani zanedbatelná, protože měla následně důsledky pro celou českou pravici, Alois Rašín v podstatě nezvládl. Na druhou stranu je třeba také dodat, že od Kramáře, který si chtěl patrně vynahradiť svou dlouhodobou absenci přítomnosti na mezinárodní scéně, bylo krajně politicky neprozíravé vyklízet takto pole. Na stranické záležitosti Rašínovi prostě nezbyval čas a proto tento svůj druhý úkol řádně neplnil. Přestože se schylovalo k rozhodujícímu poválečnému střetnutí – k obecním volbám, nevtiskl straně žádnou ideovou koncepci. Ve vnitřním boji nakonec zvítězil Rašín – ministr financí nad Rašínem – členem strany.

Ve své ministerské funkci se Rašín neohlížel na zájmy členů Národní demokracie⁴ ani potenciálních voličů této své vlastní strany. Ze svého pohledu opět zcela logicky právě od nich vyžadoval příkladné oběti, oni měli být těmi, kteří měli ukazovat ostatním cestu, kteří měli být důkazem toho, že na partikulární, osobní, stavovské zájmy je možné ještě alespoň na chvíli rezignovat.

2.5. Prohra ve volbách

Tímto chováním Rašín bezesporu negativně ovlivnil volební výsledky v komunálních volbách roku 1919, na jejichž základě se změnila vláda. Jeho Národní demokracie skončila až na pátém místě mezi českými stranami, což se rovnalo absolutní prohře. A byla to de facto politická porážka Rašína a Kramáře. Volební neúspěch byl pro Rašína velmi těžký.

Jednak nemohl dokončit svůj finanční plán, i když byl, díky jeho známostem, v podstatě naplňován v jeho intencích, ale hlavně jakoby přišel o smysl života: spoluvytvářet nový stát. Volby ukázaly, že národní a liberální hesla ztratila mezi širokými vrstvami obyvatelstva na přitažlivosti a také sláva národních hrdinů pozbyla lesku. Rašín podcenil propagační působení na širokou veřejnost a musel se stát opozičníkem vládě opřené o koalici socialisticko-agrární⁵, s předsedou Vlastimilem Tusarem.

Po vynuceném odchodu z křesla ministra financí v červenci 1919 se Rašín snažil ovlivňovat hospodářskou politiku v nové republice pomocí rozpočtového výboru parlamentu, bankovního výboru při Ministerstvu financí a také díky svým spolupracovníkům a přátelům, které předtím dosadil do čelných funkcí ve státní správě. Začal se také intenzivně věnovat Národní demokracii, Národním listům a práci v parlamentu.

Rašínova touha po konstruktivní práci pro stát se mohla naplno projevit ve chvíli kdy vznikla „Pětka“, kolegium představitelů českých politických stran, která v období úřednické vlády⁶ rozhodovala o základních politických otázkách. „Pětku“ vedle Rašína, jakožto představitele Národní demokracie, tvořili agrárník Antonín Švehla, lidovec František Šrámek, český socialista Jiří Strjíbrný a sociální demokrat Rudolf Bechyně. V „Pětce“ se Rašín naučil vážit slova, více taktizovat, méně se rozčilovat, vyslechnout druhé, přistoupit na kompromisy. Zároveň našel cestu k dorozumění s Hradem, s Masarykem i Benešem, vůči nimž stál Kramář i značná část strany v opozici. Rašín, který si v tomto počínal jako značný sólista, pochopil, že bez vzájemného dorozumění to nejde. Konstruktivní práce v „Pětce“ jej bezesporu uspokojovala, neboť zde byla jeho opozičnost pouze relativní a on mohl spolurozhodovat a tvořit.

⁴ Národní demokracie byl pouze nový název Státoprávní demokracie.

⁵ Tato koalice byla také často nazývána rudo-zelená.

⁶ Na podzim roku 1920 zanikla za velmi dramatických okolností rudo-zelená koalice. Její pád způsobil především rozkol uvnitř nejsilnější strany – sociální demokracie. Východiskem z krize se stala úřednická vláda Jana Černého.

2.6. Druhé ministerské období

Když pak „Pětka“ vstoupila na podzim 1922 do parlamentní vlády v čele s Antonínem Švehlou, Rašín usedl znovu do křesla ministra financí. Splnil se mu tím velký sen a bylo to pro něj také velkou satisfakcí. Jestliže si poprvé jako cíl stanovil oddělit měnu, pak podruhé byly jeho ambice poněkud spornější. Rašín se rozhodl, že měnu zhodnotí. Pevná měna měla reprezentovat prestiž a být tak vhodným symbol nového státu, jeho vizitkou světa. Stejně nekompromisní byl i v úsporné rozpočtové politice. Tím vznikalo v republice značné sociální napětí a Rašínova popularita jako hospodářského reformátora prudce klesala. Na druhé straně je však nutno podotknout, že Rašín se ani příliš nesnažil zabalit nepopulární opatření a rozhodnutí do hezkého obalu, neboť se domníval, že dobrá věc se prostě musí prosadit sama.

Proti deflační politice se stavělo průmyslové odvětví, zvláště pak to, které bylo přímo závislé na vývozech. Docházelo k tvrdým střetům ministra Rašína, hájícího deflaci, s odpůrci z řad průmyslových kruhů, jejichž hlavním mluvčím byl František Hodáč.

Rašín se stal také terčem levicových sil. Ti na něj útočili a vyčítali mu, že jeho deflační politika vede ke zhoršování sociálního postavení pracujících. Nebylo však v Rašínově povaze, aby pod okolním tlakem ustupoval z cesty, o které byl přesvědčen, že povede k hospodářsky stabilnímu Československu.

2.7. Atentát

V rámci svých úsporných opatření při hospodaření státu Rašín neustále nabádal k šetrnosti, k pracovitosti a byl proti zneužívání výhod a nekonečným požadavkům na odměny za zásluhy. V Pardubicích v roce 1922 se svými výroky dotkl Obce legionářské, která se v té době těšila zvláštním výhodám a úlevám ve státních službách. Prohlásil, že jsou to lidé, kteří „bezesporně ověnčili své hlavy slávou, přišli do svobodného, mladého, v

poválečných obtížích se nalézajícího státu, a nastavili ruku řkouce: Bojovali jsme za tebe, zaplat', zaplat' hotově, zaplat' výhodami, privilegii ve svobodné, rovnoprávné demokratické republice. Tvrdím že za to, co se dělá pro národ, se neplatí!“⁷ Legionáře si tímto prohlášením velmi popudil a rozpoutal proti sobě štvavou kampaň v tisku.

Dne 5. ledna 1923 byl na něj, v Žitné ulici u domu, kde bydlel, spáchán atentát. Útočníkem byl devatenáctiletý úředník pojišťovny Josef Šoupal, politickým přesvědčením anarchokomunista. Byl ovlivněn psychózou protirašínovských štvanic. Ministra financí dvěma výstřely zasáhl a těžce zranil. Těmto zraněním Alois Rašín 18. února 1923 podlehl. Ačkoli byl Šoupal za svůj čin odsouzen k osmnácti letům vězení, širší okolnosti atentátu nebyly objasněny.

⁷ Tento výrok zazněl na sjezdu Mladé generace národní demokracie 10. prosince 1922.

3. TEORETICKÁ ZÁKLADNA

3.1. Dobové ideje

Na území tehdejšího Rakousko-Uherska se dlouhá léta vyučovalo v duchu kameeralistiky, tedy vědní disciplíny zahrnující myšlení jak ekonomické tak i právní. Ke změnám v pojetí ekonomie dochází až v průběhu devatenáctého století. I proto by bylo zavádějící si představovat naše tehdejší přední národohospodáře jako akademické ekonomy takového druhu, jak je známe dnes. Drtivá většina z nich vystudovala Právnickou fakultu, což jejich myšlení ovlivnilo spíše institucionálním než formalizovaným směrem.⁸ Je nutno poznamenat, že tato skutečnost jim rozhodně neubírala na velikosti, spíše naopak. Narozdíl od většiny dnešních ekonomů vnímali člověka, ekonomickou materii, daleko komplexněji. Tedy nejen jako homo economicus, člověka ekonomického, ale také jako jedince podmíněného společenskými zvyklostmi a normami, dnes bychom řekli institucemi.

První vskutku čeští ekonomičtí pedagogové se objevují na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze až v druhé polovině 19. století.⁹ Prvními českými profesory ekonomie byli Albín Bráf a Josef Kaizl. Oba též po určitou dobu vykonávali funkce ministrů rakouské vlády.

Kaizlovy ekonomické názory byly do značné míry poznamenány mladší německou historickou školou. Jeho práce nesou zřetelné stopy pozdějšího studia ve Štrasburku u jednoho z předních představitelů tohoto směru - Gustava von Schmollera. Při tomto studiu se také setkal s dalším představitelem mladší německé historické školy - Albertem E. F. Schäfflem a i díky němu se začal Kaizl zabývat myšlenkami tzv. katedrového socialismu.

Také Bráf byl zpočátku pod vlivem této školy. Oceňoval její přínos v podobě zkoumání vývojových tendencí v hospodářském životě a hledání

⁸ Vysokoškolské ekonomické vzdělání jako zvláštní škola bylo zavedeno až v roce 1919 (Vysoká škola obchodní, součást ČVUT).

podstat společenských jevů, na jejichž základě by se mohly vyslovovat etické a politické názory. Avšak chybělo mu u ní právě tolik zatracované poznání jakéhokoliv absolutního hospodářského zákona, či obecně platné teorie. A tak německou historickou školu doplnila moderní teorie mezního užitku, z ní pak nejvíce vídeňská subjektivně psychologická část. Mezi její hlavní představitele a zakladatele patřili Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk a Friedrich von Wieser.

Právě posledně jmenovaný byl dokonce Bráfovým kolegou, neboť dvacet let učil na německé části Právnické fakulty Univerzity Karlovy. V případě zájmu o rakouskou školu měli tedy tehdejší posluchači této fakulty to štěstí, že si mohli zajít poslechnout myšlenky a teorie této školy z úst nejzasvěcenějších.

Albín Bráf však zůstal pedagogickou špičkou a jeho učitelská dovednost pomohla ekonomicky vzdělat celou jednu generaci českých národohospodářů, a to právě národohospodářů prvorepublikových. Je s podivem, že ačkoliv byli jeho žáci různých politických smýšlení, všichni si svého učitele velmi vážili a cenili. Mezi jeho nejvýznamnější žáky se řadí Karel Engliš, Josef Macek, Alois Rašín, Josef Gruber či Jaroslav Preiss. V době vzniku našeho prvního státu patřili právě oni k těm několika významným osobnostem, kteří spoluutvářeli jeho ekonomické základy.

Na prvním místě je nutno se alespoň letmo zmínit o Karlu Englišovi. Ten velice brzy dosáhl věhlasu svého učitele a díky originálnímu novému národohospodářskému směru – teleologii, se stal jedním z nejvýznamnějších ekonomů celé české historie. Jeho myšlení bylo svou podstatou liberální, odmítající jakékoliv levicové přístupy, opřené o zestátnění či řízené hospodářství, ovšem státní sociální politiku zcela nezavrhoval. Při vzniku první republiky byl často Rašínovým měnovým oponentem a významněji se prosadil v letech 1920 – 1931, kdy usedl šestkrát do křesla ministra financí.

⁹ Na Právnické fakultě se, stejně jako na celé Univerzitě Karlově, vyučovalo v němčině. Teprve až v roce 1877 začal Albín Bráf přednášet národní hospodářství česky. A v roce 1882 byla Karlova univerzita rozdělena na českou a německou větev.

Jeho teleologický směr se od druhé poloviny 20. let stal nejvlivnějším směrem v otázce státních financí a hospodářské politiky.

Dalším Bráfovým žákem byl Josef Macek. Ten sice sdílel řadu názorů svého učitele, ale rozcházel se s ním v názorech na povahu stávajícího řádu, charakter nutných reforem a směr transformace hospodářského zřízení. Zastupoval umírněnou levici a silně tíhnul k sociálně demokratickým myšlenkám. Jeho ekonomické teorie byly ve své podstatě eklektické. Ačkoliv se výrazně nehlásil k žádnému konkrétnímu ekonomickému směru, byl vždy v opozici, a to jak u finanční a měnové politiky Rašínovy tak u politiky Englišovy. Macek již zpočátku sympatizoval s myšlenkami družstevního socialismu, stejně jako jeho pozdější kolega František Modráček. Radikálně se zasazoval o provedení pozemkové reformy, která měla proběhnout formou vyvlastnění a to pokud možno bez náhrady. Ačkoliv měl k marxismu, co se týče politické orientace, nejbliže, stejně jako většina ekonomů té doby jej odmítá. Zavrhuje třídní boj i státní monopol.¹⁰ Později Macek přebírá ideje státního intervencionalismu Johna Maynarda Keynesa a jeho hospodářsko politické požadavky se nesou v duchu Keynesova díla.

V neposlední řadě byl Bráfovými přednáškami ovlivněn i Alois Rašín. Právě on získal po vzniku republiky v oblasti řešení národohospodářské problematiky největší vliv, pod kterým je formována ekonomická situace v první polovině 20. let.

3.2. Myšlenkové zázemí Aloise Rašína

3.2.1. Životní filosofie

Mezi politiky první republiky byl Alois Rašín jednou z mála výrazných a silných osobností. V rozhodujících okamžicích neztratil hlavu, nedělal nic polovičatě a dával přednost zásadním řešením. Rašín vždy sázel

¹⁰ Marxismus v Čechách nezískal akademickou půdu či významnějšího představitele ani v dobách rakouské monarchie ani za první republiky. Marxistická ekonomie se rozvíjí až po druhé světové válce.

na jednu kartu, ovšem v životě i politice vždy přeceňoval disciplínu a trvalost vlasteneckého nadšení.

Byl mužem činu a pevných zásad, kterými se také vždy řídil. Byl silnou osobností, neúnavný, nebál se žádné oběti. Jeho čínorodý život byl doslova nabit prací. Při politických jednáních uplatňoval svou mimořádnou pohotovost a obdivuhodnou paměť. Nikdy nepřicházel na jednání nepřipraven.

Ovšem jeho osobní vlastnosti nebyly jen kladné. Jeho povaha měla i své stinné stránky, které mu během života nadělaly mnoho nepřátel. Byl vznětlivý a nerad ustupoval ze svých pozic. Nikdy se nebál vystupovat proti většinovým názorům, nechtěl uzavírat kompromisy. Charakteristické pro něho bylo vysoké vlastní pracovní nasazení, pečlivost až pedanterie.

Rašín roku 1919 řekl: „Ten, kdo se stará o přízeň a potlesk davu, není politikem. Ten nikam nedojde. Zato ten, kdo pro stát dovede obětovat stranu, má budoucnost. Na konec přijdou zpět všichni, kteří odešli, jen budeme-li dělat opravdovou státní politiku. Na konec musí republika vyhrát i nad stranami.“

3.2.2. Teoretické názory

Ekonomii, jako samostatný univerzitní obor, u nás bylo možné studovat až od roku 1919. Do té doby bylo národní hospodářství předmětem studia právnických fakult. Proto se stal i Alois Rašín, stejně jako většina jeho kolegů, doktorem práv, vystudovaným pod ekonomickou taktovkou Albína Bráfa. Nebyl ani exaktním ekonomem, ale ani ekonomem-teoretikem. Rašín byl ve své podstatě spíše praktickým národohospodářem a na rozdíl od Karla Engliše nepřispěl do ekonomické vědy originálními teoretickými poznatky. Ve svém výkladu neprováděl podrobná porovnání s jinými školami, nepolemizoval s jinými teoretickými názory. Jeho zájem se vždy upínal na reálný společenský život a jeho závěry i zobecnění vyplývaly vždy z rozboru určité dané situace.

Typicky dobově pro středoevropskou oblast, které v té době vládla německá historická škola, nepoužíval grafický a matematický aparát a modely či složité výpočty, za to však uváděl statistické, historické a zeměpisné příklady. Druhou středoevropskou školou byla rakouská subjektivně-psychologická škola. Ačkoliv se na ni neodvolával, snad kvůli antipatii, kterou měl proti Rakousku, je její vliv v jeho dílech znát. A to až díky vlivu Bráfa či Wiesera. Její pojetí mezní užitečnosti jakožto hodnoty a základu směny, důraz na subjektivní pocity a individuum se Rašínovi, jakožto praktikovi, líbilo. Rašín věřil v osobní iniciativu, individualismus, podnikavost. Cílem každého jedince je co největší okamžitý nebo budoucí zisk, tedy veškerá činnost ekonomických subjektů směřuje k tomuto cíli a v tom spočívá také veškerý hospodářský pokrok.

Druhou podmínkou pro ekonomický rozvoj je šetrnost. Z národohospodářského hlediska zdůrazňoval Rašín význam spořivosti pro tvoření kapitálu. Napsal: „Tomuto nepoužití všeho důchodu a zachování části pro budoucnost říkáme šetření. Na šetrnosti záleží všechno rozmožení kapitálu. Kdyby všichni spotřebovali své důchody, musilo by národní hospodářství ustrnout.“ (Významní čeští národohospodáři, 1993, s. 48).

Tyto dvě podmínky se pak odrazily i v praxi, v době jeho působení jako ministra financí, a daly dohromady krédo, které dokonale vystihuje, to o co Rašín v celém svém životě usiloval: Pracovat a šetřit!

Toto heslo, které nejen hlásal ale sám se jím i řídil, zobrazovalo jeho puritánskou povahu. Tento rys jeho osobnosti však měl v poválečných podmínkách i svou politickou funkci; pomoci překonat bídu a podpořit podnikavost. Velmi blízký jeho chápání života byl anglosaský život, jejich hospodárnost a podnikavost. Tam hledal a nacházel své vzory a podněty.

Patřil také k vyhraněným stoupencům neoliberalní školy, zastávajícím názor, že ta vláda je nejlepší, která vládne nejméně, a tedy ten státní rozpočet je nejlepší, který je vyrovnaný a nejnižší. Neboť rozsah státního vlastnictví, ale i státního rozpočtu, určuje rozsah státních zásahů do ekonomiky. Veřejné

vlastnictví přijímá pouze pokud by soukromé vlastnictví bránilo hospodářskému pokroku. Pouze svoboda a soukromé vlastnictví prospívá ekonomice, čímž se staví proti jakýmkoliv zastáncům státních zásahů. Proto se také po válce snažil o co nejrychlejší odstranění válečného přidělového systému a jeho nahrazení volným tržním prostředím, které ovšem vyžadovalo správné cenové signály a tedy i pevnou měnu.

Snad také proto byla hlavním předmětem jeho národohospodářského zájmu teorie peněz, jejich podstata a funkce. A od těchto teoretických názorů na povahu peněz se odvíjela celá jeho finanční a měnová politika. Patřil k metalistům, tedy věřil, že zdravý peněžní oběh má být založen na penězích krytých drahým kovem. Předpokládal, že peněžní a bankovní systém stojí a padá s důvěrou lidí v peníze. A směnitelnost peněz za drahý kov byla základem této důvěry. Důvěry, kterou stát nemohl bez drahého kovu trvale udržet. Proto byl také Rašín stoupencem zlatého standardu měny a jeho vizí bylo, že československá měna musí být ve své konečné fázi měnou zlatou, a to plně a bez výhrad.

Nebyl však metalistou absolutním, neboť pokud člověk chce národohospodářskou situaci ovlivňovat emisní politikou, pak musí právě absolutní metalismus oželeť. Pokládal tedy za možný i oběh nekryté papírové měny, ovšem ten je zdravý jen tehdy pokud nekrytých bankovek obíhá pouze množství potřebné k dennímu životu a vše ostatní je čerpáno úvěrem u cedulové banky. Pouze takto mohl být oběh pružný a kontrolovaný skrze diskontní sazbu cedulové banky.

Tato teoretická východiska poznamenala Rašínovu měnovou a finanční politiku, která si vytkla za hlavní cíl silnou korunu, která se měla stát uznávanou a žádanou měnou. Rašín chtěl tohoto vytyčeného cíle dosáhnout pomocí metod, založených na myšlence postupného zvyšování vnitřní i vnější kupní síly nové československé měny a tedy její deflace. Tohoto náročného úkolu mělo být dosaženo tlakem na vývoj cen a mezd silnou restrikcí peněžního oběhu.

Ačkoliv v těchto intencích je naplňována jeho národohospodářská politika, veřejně se od kvantitativní teorie peněz distancuje a hlásí se k teorii endogenních peněz: „Bylo mi velmi vzdáleno myslít, že zmenšení oběživa bude mít za následek snížení cen. Takové mechanické myšlení, takové vyznávání kvantitativní teorie peněžní, dle níž peníze se pokládají za zboží a učí se, že čím více peněz v oběhu, tím vyšší ceny a naopak, nebylo nikomu vzdáleno tak jako mě. Já chtěl docílit něčeho zcela jiného. Chtěl jsem restringovat oběh na takovou míru, aby byla nouze o oběživo, aby obchodníci museli si jít vypůjčit k bankám, banky k cedulové bance, takže to, oč by potřeboval obchodní či průmyslový život více než obnášel by stálý oběh na státovkách, bylo by národohospodářsky kryto, ..., takže oběh by byl větší nebo menší dle toho, byla-li by cirkulace statků větší neb menší.“ (Vencovský, 1993, s. 27).

Výše bylo zmíněno, že Rašín vycházel z metalistického pojetí peněz. A právě toto pojetí mu umožňovalo alespoň částečně s kvantitativní teorií peněz nesouhlasit, neboť pokud se množství platidel zvýší, stoupají ceny zboží a naopak, ovšem při vysokých cenách nastává dovoz z ciziny a peníze odplynou. Tato teorie však platí pouze pro kovové měny, přehlíží ovšem úplně vlastnost papírových měn, kde vedle kovových peněz jsou na peněžním trhu ještě náhražky peněz (bankovky, směnky či šeky), jimiž se provádí také mnoho peněžních operací.

Na bázi kovové měny pak Rašín vysvětluje i teorii měnového kurzu a kurzové politiky. Kurz je u něj cenou valut, které mají svou nabídkovou a poptávkovou determinaci. Základem kurzu je kovová parita měn partnerských zemí a kurz se od této parity může odchylovat podle toho, jak se mění devizová poptávka a nabídka, v podstatě tedy jak se vyvíjí saldo platební bilance.

Tyto a mnohé další teoretické názory obhajoval Rašín již za svého působení v národohospodářské rubrice Národních listů, později je shrnul do knihy Národní hospodářství (1922), která se stala přehlednou ekonomickou

učebnicí, ve které vystupuje jako ekonom prakticky orientovaný, zaměřený na problematiku peněžního oběhu a veřejných financí. Je nutno zmínit ještě jednu knihu, která tomuto dílu předcházela. Je to dílko kniha značně menšího rozsahu s názvem Můj finanční plán (1920), v níž se Rašín zaměřuje pouze na výklad své peněžní teorie.

4. MĚNOVÁ ODLUKA

4.1. Rakousko-Uherské dědictví

Hospodářská základna nově vzniklého Československa nebyla špatná. Na jeho území připadlo 60 % průmyslového potenciálu monarchie, obyvatelstva však jen 25 % a plochy 21 %. České země měly pokročilý průmysl, válkou téměř nedotčený. Ovšem je zřejmé, že se ztrátou vnitřního trhu monarchie byl z pohledu malého československého státu výrazně předimenzován.

Největší nebezpečí se však skrývalo v peněžním oběhu. Měnové dědictví, které po sobě zanechala rakousko-uherská monarchie po prohrané válce, bylo katastrofální. Už na počátku války byly rakousko-uherskou vládou zrušeny předpisy o zlatém krytí měny i předpisy zakazující bance poskytovat úvěry státu. Válečné výdaje byly tedy financovány jednak přímo z vládních výpůjček u emisní banky, ale také nepřímo lombardem státních pokladničních poukázek, eskontem státních směnek nebo obyčejnými dlužními úpisy. Formálně zůstávaly bankovky dluhem banky, dluhem státu byly poukázky, směnky a dlužní úpisy dané bance jako podklad k vydání bankovek. A tak se bankovky svou podstatou stále více blížily státovkám.

I po skončení války banka pokračovala ve stejném trendu jako za války a na úkor hodnoty měny tiskla nové bankovky a půjčovala je jak rakouské tak uherské vládě. To vše vedlo k tomu, že se množství papírových bankovek v oběhu od roku 1914 do konce února 1919 zvýšilo o 1765 %, zatímco se celkový kovový poklad snížil o 79 %. Papírová koruna se sice podle zákona stále rovnala předválečné koruně zlaté, ale její vnitřní kupní síla značně poklesla.

Když se v listopadu 1918 nezdařilo dosazení mezinárodní kontroly u Rakousko-Uherské banky, Rašín nabídl, že ponechá prozatím společnou měnu i na území Československé republiky pod třemi podmínkami:

- ✘ Každému ze států, které vznikly na území Rakouska-Uherska nebo obdržely část jeho zemí, bude dáno právo zřídit si vlastního komisaře, který by dozíral na obchodní banky.
- ✘ Nebudou dále lombardovány válečné půjčky.
- ✘ Žádnému ze vzniklých států nebude banka poskytovat zápůjčky, jedině se souhlasem všech zbylých států.

První a třetí podmínku Rakousko-Uherská banka přijala, na druhou podmínku však nepřistoupila a nakonec nedodržela ani podmínku třetí. Tak bankovní centrály ve Vídni a Budapešti kryly deficity veřejných financí nově vzniklého Rakouska a Maďarska rozsáhlou inflační emisí peněz. Ta se následně nekontrolovatelně přelévala i do Československa a narušovala tehdejší měnovou situaci.

Československé vládě tedy nezbyvalo nic jiného, než se od této inflační emise rychle a radikálně izolovat. To znamenalo zabezpečit hranice, vytvořit jednotný celní prostor a vlastní měnu. Pokud by k oddělení měn nedošlo, trvalo by nebezpečí nekontrolovatelné inflace, protože Rakousko-Uherská banka chrlila do oběhu další a další miliardy.

Podle odhadů obíhalo na československém území zhruba třináctkrát více korun než před válkou, přičemž ceny byly jen asi šestkrát vyšší. Potenciál inflace byl tedy značný. Základním bodem hospodářského programu vlády proto bylo vytvoření nové národní měny a státní banky.

Formálně byla finanční odluha provedena již 10. listopadu 1918, kdy poslední rakouský ministr financí Josef Redlich podepsal nástupnickým státům listiny o oddělení od Ústřední pokladny ve Vídni. Byl to však danajský dar, protože nástupnické státy musely zároveň převzít část dluhů monarchie, včetně poslední válečné půjčky.

Na reálné provedení finanční odluhy však v novém státě ještě nebyly zcela vyhovující podmínky. O vytvoření těchto podmínek se vláda pokoušela v následujících čtyřech měsících.

4.2. Koncepční návrhy odluky

Reformu připravovala, už během posledních měsíců války v riskantní ilegalitě, malá skupinka nadšenců pod vedením Aloise Rašína. O nezbytnosti radikální měnové reformy neměl ani on, ani jeho spolupracovníci nejmenší pochyby. Názory se však lišily ve způsobu pojetí i provedení reformy. Nabízely se tři možné varianty řešení:

1. Odmítnout všechny dosavadní rakousko-uherské bankovky a vyhlásit platnost nových československých platidel. Nová měnová jednotka (uvažovalo se o franku) by se rovnala jedné koruně rakousko-uherské a nebylo by tudíž nutné přepočítávat pohledávky. Emitovala by je urychleně zřízená centrální banka nového státu. Tuto formu, nezývanou repudiaci, zastával vrchní ředitel Živnostenské banky Jaroslav Preiss. Tato varianta byla zdůvodňována tím, že rakousko-uherské bankovky byly vlastně vydány proti bankovnímu statutu a tedy protizákonně, tudíž zánikem dotyčného státu přestávají platit. Toto řešení však Rašín odmítl nejen z důvodů technických a politických, ale i sociálních. Byla by nespravedlivá k dělníkům a malým vlastníkům, kteří zpravidla drží větší hotovosti nežli lidé zámožní.

2. Řešit situaci podobně jako se řešil státní bankrot v Rakousku v roce 1811, tedy odstupňovanou devalvací předložených hotovostí a pohledávek podle doby, kdy je majitel získal. Takové řešení obhajovali především teoretici, například profesor Jan Koloušek. Opět to bylo řešení sociálně nespravedlivé, neboť tíha reformy by touto cestou dopadla pouze na držitele peněz a finančního kapitálu. Držitele věcných statků by se na nápravě měny vůbec nepodíleli.

3. Napravit rozvrácenou měnu zmenšením peněžního oběhu a uznáním jen určitého množství předložených starých bankovek.

Právě poslední návrh se stal základem proslulé Rašínovy peněžní reformy i osou jeho příští finanční politiky. Jako ministr financí první vlády přistoupil zcela nekompromisně k její realizaci. Rašínův plán byl konstruován na těchto principech:

- ✘ odpoutání naší měny od původní rakousko-uherské měny okolkováním bankovek
- ✘ vytvoření emisního bankovníctví, stanovení přípustného rozsahu peněžního oběhu a zákaz státních půjček od emisního ústředí
- ✘ zmenšení peněžního oběhu zadržením určité části bankovek, žirových účtů obchodních bank u Rakousko-Uherské banky a státních pokladničních poukázek
- ✘ stažení valut, zlatých a stříbrných mincí – domácích i cizích – pro vytvoření kovového základu měny a pro zajištění platů do ciziny
- ✘ všeobecným soupisem majetku a přírůstků majetku vytvořit podklad pro jeho zdanění
- ✘ před vznikem samostatné emisní banky pověřit řízením emisní politiky Ministerstvo financí

Pro Rašínovu měnovou odluku mluvila zvláště sociální spravedlnost. Jak je vidět, Rašín včlenil do své celkové koncepce nápravy měny jednak restriktivní kolkovací akci, ale také dávku z majetku a přírůstků na majetku během války. Výše zmíněné principy ovšem neměly pouze sociální význam. Jejich podstatou mělo být i postupné zvyšování kupní síly koruny.

4.3. Realizace

4.3.1. Osamostatnění měny

Na území nového státu zavládla ihned po převratu obrovská tezaurace bankovek. Lidé začali s překotným výběrem peněz, ovšem poštám žádaná hotovost chyběla. Kvůli nedostatečné hotovosti Rašín 14. listopadu 1918 zakázal v té době již hlavnímu ústavu Rakousko-Uherské banky v Praze a všem filiálkám na území Československé republiky výplatu ze žirových účtů. Vyplácet se mohly, po předložení požadovaných dokumentů, pouze prostředky určené na výplatu mezd. Ke konci prosince tezaurace přestala a peníze se začaly hromadit v bankách a spořitelnách. Tento stav peněžního trhu byl způsobilý k započetí Rašínovy měnové reformy.

Ovšem reálné předpoklady pro toto opatření byly vytvořeny až v lednu 1919, kdy bylo německé pohraničí pod kontrolou Československé armády a bylo dokončeno obsazení Slovenska. Kontrola hranic a přesné územní vymezení našeho státu byly naprosto nezbytnými předpoklady pro realizaci reformy také proto, že volba zásady pro kolkování bankovek padla jednoznačně na princip územní. Kolkovaly se tedy všechny bankovky, které se v rozhodném období nacházely na území státu bez ohledu na státní příslušnost jejich držitele.

V lednu 1919 byly objednány potřebné tiskopisy, vytištěny kolky¹¹, připraveny legislativní dokumenty a propracována celá organizace reformy. Veškeré práce na detailně propracovaném schématu kolkovací akce podléhaly nejprísnějšímu utajení. Díky naprosté diskrétnosti zúčastněných osob nepronikly na veřejnost ani nejmenší náznaky připravované měnové reformy, čímž se zabránilo předčasným spekulacím s penězi. Po poradách finančního výboru Národního shromáždění přijal parlament na své tajné schůzi 25. února 1919 klíčový zákon¹², který zmocnil ministra financí k oddělení vnitřních měnově-politických vazeb Československa od bývalé monarchie. Ještě téhož dne v noci obsadilo vojsko hranice republiky a byla zastavena veškerá mezistátní doprava. Od 26. února do 9. března 1919 byl přerušen poštovní styk se zahraničím, banky nesměly přijímat vklady a vyplácet je mohly pouze se svolením okresního komisariátu a obchodníci nemuseli, kromě základních potravin, prodávat za neokolkované bankovky. Tato restriktivní opatření byla namířena proti spekulativním pohybům hotovosti. Samotná akce proběhla v sedmi dnech od 3. do 9. března 1919, na Slovensku do 12. března 1919.

Pro samotný hladký průběh měnové odluky mělo klíčový význam převzetí rakousko-uherské byrokracie do služeb nového státu. Ačkoli kolkovací operace probíhala podle územního principu, bylo hlavnímu ústavu Rakousko-Uherské banky v Praze a všem jejím československým pobočkám

¹¹ Veškeré kolky byly vytištěny pražskou firmou Grafický ústav Haas.

odepřena možnost předložit pokladní zásobu bankovek k okolkování a její budovy a zařízení byly zabráný pro účely správy nově vznikajícího peněžního oběhu.

Podstata reformy spočívala v tom, že se z předložených hotovostí stávající měny okolkovala a do oběhu vrátila jen polovina. Kolkovaly se pouze bankovky nominální hodnoty 10, 20, 50, 100 a 1000 korun. Jedno- a dvoukorunové bankovky kolkovány nebyly z čistě technických příčin – celá akce by se pozdržela o několik týdnů a ke kolkování by nestačil pouhý jeden týden, ale bylo by nutné tuto dobu prodloužit o 4 až 5 dní. Navíc by se zdvojnásobil počet potřebných kolků, kterých bylo i tak 244 miliónů kusů. V průběhu války, díky platební neschopnosti, začala Rakousko-Uherská cedula banka tisknout 10 000 bankovky, ty ovšem Československá republika neuznala a nepropůjčila jim nucený oběh, proto ani tyto nebyly kolkovány. Dále nebyly kolkovány bankovky v hodnotě 25 a 200 koruny, které byly dalším z výdobytků války a byly tištěné jen po jedné straně. A samozřejmě nebyly také kolkovány mince.

Celý realizační tým se skládal z 13 hlavních a 410 okresních státních komisariátů s přibližně 1500 sběrnami, dozor nad vším měl jakožto ministr financí Alois Rašín sám. Celkem tento aparát čítal 15 000 pracovníků. Odluka byla provedena úspěšně, díky preciznosti s jakou byla připravována i realizována. Preciznost byla vlastní jednak hlavnímu tvůrci a organizátorovi Rašínovi, ale i celému organizačnímu aparátu. Vlastní provedení v podmínkách velmi řídké telefonní sítě, v době, kdy neexistoval rozhlas a nebyla k dispozici auta, zasluhuje opravdový obdiv. Je s podivem, jak rychle a suverénně se podařilo celou akci zorganizovat a uskutečnit.

Rašín chtěl původně zadržet 80 % oběživa, ale ministerská rada mu po dlouhých sporech nakonec povolila jen 50 %. Na zadržanou hotovost obdrželi jejich majitelé vkladní list, znějící na jméno a zúročený 1 % od 15. března 1919. Tento vkladní list byl nepřevoditelný, nezastavitelný a

¹² Tento zákon je obvykle nazývaný kolkovací zákon.

nezabavitelný dluhopis státní, kterým mohla být splácena mimořádná dávka z majetku, o níž bude řeč později. Bankovky směl předkládat pouze přednosta domácnosti za celou rodinu. Tím se mělo zabránit drobení obnosu mezi několik lidí.

Podíl stažených bankovek nakonec nedosáhl zákonem povolené poloviny objemu, neboť nucenému zadržení nepodléhaly bankovky ve státních pokladnách, bankovky určené na výplatu mezd a uvolněny byly také menší předložené sumy nepřevyšující hodnotu 300 korun. Obdobnému schématu podléhaly i zůstatky na žirových účtech u Rakousko-Uherské banky, pouze na držbu pokladničních poukázek vydaných Rakousko-Uherskou bankou byl uplatněn v plné šíři poloviční limit vázanosti.

Množství okolkovaných a zadržených bankovek při měnové reformě uvádí tabulka 1.

Tabulka 1

ROK	(V MLD. KČ)	ZPĚT DO OBĚHU	ZADRŽENO
Celkem okolkováno	7,158 Kč		
Bankovky předložené soukromými stranami	5,149 Kč		
Okolkováno a vráceno		2,696 Kč	
Zadrženo			1,638 Kč
Postupně navraceno		0,815 Kč	
Bankovky státních pokladen a bankovky na výplatu mezd	2,009 Kč	2,009 Kč	

Pramen: Almanach československého peněžnictví, Praha 1928

Nebyla tedy zadržena polovina předloženého oběživa, ale pouze necelá třetina. Tímto opatřením, přestože se nakonec nezdařilo zcela podle původních Rašínových představ, se podařilo radikálně snížit očekávanou inflaci.

Rakousko-Uherská banka samozřejmě ihned 26. února 1919 podala telegraficky protest proti zahájení měnové odluky, z důvodu porušení svého privilegia centrální banky. Rašín odpověděl dopisem, ve kterém připomíná představitelům banky půjčky státům vzniklým na území Rakouska-Uherska proti úmluvě s Československou republikou. Rakousko-Uherská banka se podle něj stala již pouze tiskárnou na peníze a nikoli cedulovým ústavem.

Protože okolní státy měly značně nestabilní měnové hospodářství, byla potřeba ochrany nové měny. Musely být omezeny výplaty do ciziny, platil zákaz vývozu a dovozu peněz a drobných bankovek, které nebyly kolkovány, zvýšily se trestní sazby za padělání peněz a měna se přísně chránila proti zásahům spekulantů.

Díky peněžní restrikci se Rašín poprvé dostává do vážnějšího rozporu s doktorem Karlem Englišem, který se později stal jeho otevřeným oponentem. Základní rozdíl mezi jejich návrhy spočíval, kromě způsobu provedení, především ve smyslu restrikce. Rašín chtěl zadržet takové množství bankovek, o které se v průběhu války a v měsících těsně po válce oběh rozšířil, a sice proto, aby vrátil měně ztracenou hodnotu. Engliš, namísto restrikce měnové držby soukromých osob, navrhoval pouze 5% dobrovolnou půjčku, kterou chtěl pouze odstranit peníze, jež hospodářsky ležely ladem, se skromnějším cílem – vytvořit pružné hospodářství a dosáhnout vlivu cedulové banky na oběživo. Spory v tomto ohledu byly spíše koncepčního rázu – vedle Rašínovy koncepce deflační byla Englišova koncepce stabilizační. Pokud vezmeme za fakt, že oběma šlo o pevnou československou měnu, pak tedy měli společný cíl, ale rozcházeli se jednoznačně v metodách.

4.3.2. Československá koruna

Těmito kroky bylo zatím vykonáno jen půl práce. Celou akcí byl sice osamostatněn peněžní oběh, ale byly to stále rakousko-uherské peníze, byť okolkované. Nehledě na to, že kolky se ihned staly objektem zájmu

padělatelů. Dalším krokem proto bylo rozhodnutí o přípravě a vydání vlastních československých peněz.

Koruna československá se zrodila měsíc po odluce, přijetím nového měnového zákona dne 10. dubna 1919. V jeho pátém paragrafu najdeme klíčovou větu: „Měnová jednotka pro oblast Československého státu označuje se jako koruna československá, ve zkratce Kč.“ Zákon stanovil pevný přepočítací poměr 1:1.¹³ Zajímavé je, že se při označení nové peněžní jednotky setrvalo na dosavadním rakousko-uherském označení „koruna“, které bylo zavedeno v roce 1892. Všem bylo ovšem zřejmé, že název nemá ani žádné věcné ani ideové opodstatnění. Objevily se i různé iniciativní návrhy, například nadnesený „frank“, národní „sokol“ nebo „říp“, či dokonce osobně zaměřený „rašín“. V době budování nového státu však nebyl čas na dlouhé úvahy a polemiky a tak tedy zůstalo u vžitého názvu „koruna“.

Nová měnová jednotka byla sice stále fyzicky nesena okolovanými rakousko-uherskými bankovkami, tyto bankovky však byly od 24. září 1919 postupně nahrazovány československými státovkami.¹⁴ A od 21. června 1920 byly v oběhu již jen státovky. Stejný osud postihl i rakousko-uherské mince, které ovšem pozbyly platnosti až 5. prosince 1925.

Při první emisi státovek ještě nebylo rozhodnuto o definitivním znaku Československé republiky, a proto byly na rubu seskupeny znaky Čech, Moravy, Slezska a Slovenska volně, podle tvůrčího pojetí dnes neznámého autora. Protože tato emise nebyla příliš zdařilá, co se výtvarné a technické stránky týče, byly vytisknuty státovky nové, které se staly, spolu

¹³ Při peněžní reformě v Německu v roce 1923 se například nová marka měnila za jeden bilion inflačních marek a v Rakousku byl při reformě v roce 1924 zaveden šilink, který se měnil za deset tisíc starých korun

¹⁴ Až do roku 1926 byl jedinou emisní institucí stát reprezentovaný Bankovním úřadem ministerstva financí. Proto jsou papírové peníze vznikající do této doby nazývány státovkami.

s později emitovanými bankovkami,¹⁵ doménou předních českých a slovenských umělců.¹⁶

V dubnu 1919 byl stanoven takzvaný státovkový blok, tedy nejvyšší přípustný úhrn oběživa. Byl tvořen úhrnem bankovek okolkovaných v březnu 1919, dále úhrnem státovek vydaných do poloviny zůstatků na žirových účtech a pokladničních poukázek Rakousko-Uherské banky a dále úhrnem obíhajících jedno- a dvoukorun. Rozšíření oběhu nad objem státovkového bloku bylo možné pouze tehdy, pokud byla nová platidla kryta kvalitní soukromo-právní bankovní úhradou, tedy zlatem, stříbrem, eskontem směnec či lombardem cenných papírů. V praxi nebyl tento úhrn nikdy překročen.

Od jara 1919 tedy měla republika měnovou jednotku, která potvrzovala její suverenitu. Nové Československo reprezentovalo stabilitu uprostřed peněžního a finančního chaosu v sousedních státech. Veškerý další měnový vývoj už záležel pouze na kvalitě správy peněžního oběhu v následujících letech.

¹⁵ Roku 1926 vznikla Národní banka československá a stala se novou emisní institucí. Papírové peníze tedy již nebyly státovkami, ale bankovkami. Rozdíl mezi bankovkami a státovkami je pouze právní, ekonomická podstata je stejná.

¹⁶ Podobu některým bankovkám dal Alfons Mucha a na umělecké podobě mincí se podílel zejména Otakar Španiel.

Československé státočky

avers a revers státočky z roku 1919

avers a revers státočky z roku 1920

Československá bankovka

avers a revers bankovky z roku 1926, na reversu portrét Aloise Rašína

5. DEFLAČNÍ POLITIKA

5.1. První období

Rašín od samého počátku vkládal do nového státu velké naděje. Přistupoval k národu jako k mase uvědomělých lidí, schopných nést počáteční zvýšené náklady, spojené se vznikem republiky, lidí, pomocí nichž vybuduje nový suverénní stát. Tyto naděje však brzy vzaly za své. V dopise Edvardu Benešovi do Paříže píše, že obyvatelstvo země je postiženo třemi těžkými chorobami:

- ✘ dvě třetiny lidí si myslí, že je bude živit stát
- ✘ většina věří ve všemocnost státu
- ✘ téměř všichni si myslí, že se svoboda obejde bez poslušnosti.

A proti těmto lidem, kteří se snaží vyvléknout se ze své vlastní odpovědnosti a přesunout ji na stát, vedl Rašín ve svém celém ministerském období neustálý boj.

Když Rašín v květnu 1919 obhajoval před sněmovnou svůj první státní rozpočet, cítil už jak proti jeho úspornému pojetí státních financí narůstá odpor mezi poslanci i u veřejnosti. Jeho vystoupení však bylo vpravdě rašínovské: pracovat a šetřit, nežít si nad poměry, nepřipouštět korupci. Bylo to období pragmatického úsilí o vyrovnanost státního rozpočtu, spojené s prosazováním daňových úhrad z jedné strany a rozpočtových škrťů ze strany druhé. Ale i přes veškerou jeho snahu šlo o rozpočet deficitní a to ve výši 2,8 miliard korun. Ovšem v následujícím roce byla již situace lepší, deficit rozpočtu se pohyboval kolem 0,8 miliard korun a v roce 1921 se konečně podařilo dosáhnout prvního rozpočtového přebytku ve výši 2,1 miliard korun.

Poté co došlo k oddělení měny, přesněji restrikcí oběživ, doufal Rašín ve splnění svých dvou vytyčených cílů. Prvním byla snaha o omezení inflace, která zuřila v okolních státech a druhým snaha o zhodnocení měny, tedy deflace. Do pevnosti koruny vkládal velké naděje, spojoval ji také

ideologicky s národní hrdostí a věřil, že koruna bude postupně posilovat, až se nakonec bude moci vrátit ke zlatému standardu.

Prvního cíle se mu podařilo dosáhnout a jeho zásluhy o konsolidaci československé měny jsou nezpochybnitelné. Když Rašín po osmi měsících ve funkci ministra financí odcházel z vlády, mohl být v tomto ohledu spokojen. Československo bylo z nástupnických států jediné, které mělo zdravou měnu a pořádek ve státních financích.

Ovšem druhý cíl se ukázal jako velmi sporný. Proti deflační politice již od samého počátku vystupoval Karel Engliš, varující před jejími vážnými negativními důsledky pro československé hospodářství. Engliš deflační politiku kritizoval ze standardních pozic. Některé ceny či mzdy jsou nepružné, a v důsledku toho „deflace přináší krizi podnikové aktivity, tím ohrožuje podnikový úvěr a pohledávky peněžních ústavů, které může velký deflační proces uvést rovněž do krize, úvěry jsou těžko dobyté a zamrzají...“ (Vencovský, 1993, s. 97).

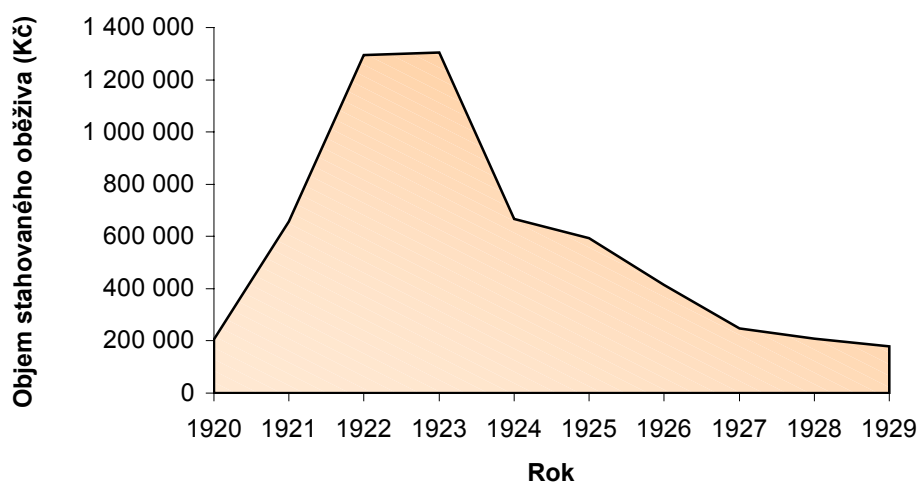
I přes tyto námitky se Rašín po roce 1919 neústupně snažil o restriktci oběživa. Objem stažených prostředků uvádí tabulka 2.

Tabulka 2

ROK	OBJEM V TIS. KČ	% HDP
1920	205 493	0,3%
1921	656 174	0,9%
1922	1 295 288	2,1%
1923	1 305 423	2,4%
1924	666 069	1,4%
1925	593 490	1,1%
1926	414 069	0,7%
1927	248 377	0,4%
1928	208 294	0,3%
1929	178 769	0,3%

Pramen: Macek, Praha 1930

Graf 1

Jak je patrné z grafu 1 objem staženého oběživa byl největší v období let 1922-1923, tedy v období, kdy Rašín znovu usedá do křesla ministra financí. Přesnější popis jeho počínání v tomto období bude diskutován v následující podkapitole.

Ovšem restrikce peněz, alespoň v prvním období, kýženou deflaci nevyvolala. Zdařilé osamostatnění měny se sice původně projevilo na vysokém mezinárodním kurzu československé koruny, který z 25 švýcarských centimů na burze v Curychu¹⁷ v době okolkování stoupl až na 34 centimů v polovině května 1919. To byl však vrchol zahraničního kurzu naší měny. Koruna začala následně klesat, až v prosinci 1921 dosáhla svého dna - 6 centimů.

Rašínovi odpůrci tvrdili, že deflace selhala, protože restrikce sama o sobě nemohla vést ke snížení cenové hladiny, jelikož nic nezměnila ani na důchodech, ani na výrobě. Restrikce by mohla vést pouze k nedostatku na peněžním trhu. Bohužel však ani ten nenastal.

Proti Rašínovu deflačnímu záměru však začaly působit vlivy, které hrozily zvrátit vývoj do opačného směru. Schodkové státní hospodaření v prvních poválečných letech spolu s pasivní platební bilancí a jejím negativním tlakem na kurz koruny, hospodářská nejistota pramenící

¹⁷ Curyšská burza byla v této době klíčovou burzou světa.

z potřeby nové výrobní a exportní orientace, nebezpečný vpád vojsk takzvané Maďarské republiky rad na Slovensko, časté sociální nepokoje – to vše působilo inflačně. Stav oběživa se od března 1919 do konce roku 1921 zvýšil téměř třikrát.

Všechna opatření realizovaná v prvních třech letech, jakkoliv byla zamýšlena jako opatření deflační, vyústila tedy ve svých skutečných důsledcích pouze ve zmírnění existujících inflačních tendencí a přispěla ke stabilizaci a k rychlému ozdravení poválečné měnové a hospodářské situace.

Rašín, na rozdíl od svých oponentů, spatřoval v oslabování koruny na evropském trhu hrozbu. Rozplývala se tím jeho vize zhodnocení československé koruny na předválečnou úroveň a jeho cíl, mít měnu zlatou. A jestli do této doby ovlivňovala deflační politika pouze část jeho hospodářských rozhodnutí, od prosince 1921 se zhodnocování československé měny stalo jeho oficiálním posláním, které začal uskutečňovat za pomoci tehdejšího Bankovního úřadu Ministerstva financí.

5.2. Druhé období

Na podzim roku 1922 se stal Rašín podruhé ministrem financí v nové Švehlově vládě. V ministerském křesle pokračuje v zamýšleném zhodnocování měny. Nyní však volí jinou cestu. Když se mu zhodnocení nepodařilo restrikcí oběživa, mělo se podařit přes devizový kurz.

K intervenování a umělému zvyšování devizového kursu československé koruny byly v roce 1922 opatřeny a použity dvě, na tehdejší dobu dost vysoké, zahraniční půjčky ve výši 3,3 milionů liber a 14 milionů dolarů.

V roce 1922 nastal ve vývoji cen a měnového kurzu obrat. Pokles měnového kurzu, který měl zřejmě i příčiny psychologické, spočívající v nedostatečné důvěře zahraničí v novou československou měnu, neboť hospodářská situace v Československu k poklesu nezavdávala jediný důvod, se zastavil. Svět nyní začal vnímat československou korunu jako stabilní a

jistou měnu a její kurz začal stoupat. Ještě 6. prosince 1921 stála československá koruna na curyšské burze 6 centimů. Od toho dne lze ale sledovat prudký vzestup, končící až na 19 centimech. Rok 1922 byl také prvním rokem deflace, jakožto poklesu cen a mezd na československém trhu. Přispěl k tomu také pokles světových cen a oslabování měn československých sousedů a obchodních partnerů, především Německa a Rakouska.

V prosinci 1922 projevil Rašín svou odhodlanost energickým zabráněním spekulaci proti koruně. Hroucení německé marky a rakouské koruny působilo psychologicky i proti československé koruně a na burze v Curychu se tehdy projevil její první pokles. Z těchto důvodů začaly v Praze mohutné nákupy zahraničních deviz, podpořené šířením nepravdivých zpráv, že Rašín hodlá odstoupit. Ten pokládal pražskou spekulaci proti koruně za spiknutí a odpověděl energickým protiútokem. Bankovní úřad Ministerstva financí zastavil úvěry bankám, které nakupovaly nejvíce deviz. Dále přišel Rašín s návrhem na zvýšení bankovní úrokové sazby na 7 %. Když v Bankovním úřadu narazil na odpor, prohlásil: „Pánové, jako ministr a předseda nepřijímám odpovědnost za Vaše polovičaté usnesení. Teď jste zabili československou korunu.“ Svůj návrh nakonec prosadil a spekulace proti koruně byla neúspěšná.

Deflační záměr – z hlediska požadovaného tlaku na pokles vnitřní cenové hladiny a zhodnocování měny – se tedy roku 1922 plně zdařil. Byl ovšem vykoupen krizí výroby, zaměstnanosti a státních financí. Deflace vyústila do recese, když mzdy jakožto méně pružné ceny klesaly pomaleji než ostatní ceny a na rostoucí reálné mzdové náklady firmy brzy reagovaly propouštěním. Při klesajících cenách se začaly rychle hroutit slabší podniky, zejména podniky pracující s většími bankovními úvěry a v návaznosti na to i některé peněžní ústavy. Začal klesat výkon ekonomiky a rostla nezaměstnanost. V deflačním roce 1922 celkově klesly ceny o 42 %, mzdy o 32 % a platy státních zaměstnanců o 12 %. Počet nezaměstnaných se zvýšil

během roku z 64 tisíc na 293 tisíc. A tak po jednom roce hospodaření s přebytkem v roce 1921 přišla série rozpočtových deficitů. Roku 1922 byl deficit roven 1,6 miliard korun a o rok později to bylo již 1,8 miliard korun.

Po vyčerpání intervenčních devizových půjček se začal kurs ke konci roku hroutit. Podařilo se ho sice nakonec stabilizovat na 15 centimech, avšak i tento kurs byl nepřiměřeně vysoký, neboť vnitřní hospodářské soustavě by odpovídal kurs zhruba okolo 10 centimů. Kurs československé měny byl tedy velmi nadhodnocen, což výrazně zhoršovalo exportní možnosti československé ekonomiky při současném zvýhodnění zahraničních importérů. Navíc tehdy Československo vyváželo jediné do států, vzniklých po bývalém Rakousku a do států balkánských. Valuta těchto států byla velice nízko a tak byly objednávky stornovány a nové nedocházely. To znamenalo opětovné uzavírání podniků a propouštění dělníků.

Není se co divit, že průmyslové a obchodní kruhy se stavěly na odpor vůči deflační politice. Rašín ale neustoupil. Věřil, že deflace povede nakonec k ozdravení ekonomiky. A hospodářství se opravdu z recese začalo pomalu vzpamatovávat: nezaměstnanost z 293 tisíc klesla na 157 tisíc v roce 1923.

Snad právě proto setrvala vláda u deflační politiky i po Rašínově smrti. Nezaměstnanost sice stále klesala, v roce 1924 klesla na pouhých 65 tisíc, ovšem export ztrácel a platební bilance byla také pasivní. A tak sílily hlasy deflační oponentů – Josefa Macka a Karla Engliše, až vláda roku 1925 měnovou deflační politiku definitivně opustila a její místo zaujala Englišova měnová politika stabilizační.

6. PODPŮRNÁ OPATŘENÍ

6.1. Zlatá měna

Rašínova měnová reforma i koncepce měnové politiky vycházely z představy, že československá měna musí být měnou zlatou. Nebyla to pouze zidealizovaná představa z poválečného období, ale i výraz obecného myšlenkového proudu v tehdejší Evropě, která se chtěla opět vrátit ke zlatu jako spolehlivému základu měnové stability.

Proto souběžně s politikou deflačního zhodnocování koruny prosadil Rašín první vážná opatření k vytváření potřebné zlaté rezervy. Při vytváření zlatého pokladu republiky spoléhal Rašín především na patriotismus občanů v nově vzniklé republice. Postupoval přitom trojí cestou.

Předně apeloval na dobrovolné dary středních vrstev, při němž vhodně využil poválečného nadšení českých a slovenských středních vrstev. Výsledek měl ovšem význam spíše psychologický než měnový.

Dále to bylo vypsání vnitřní valutové půjčky v únoru 1919, kterou byla vláda zmocněna k 4% půjčce ve zlatě, stříbře a valutách. Odměnou stanovila značné daňové výhody a osvobození těchto hodnot od dávky z majetku. Ta se setkala s nečekaným úspěchem. Celková hodnota půjčky dosáhla nakonec na tehdejší poměry značné částky 400 milionů korun a vláda ji již v roce 1926 splatila.

A nakonec to byla nabídková povinnost valut a deviz, zákaz vývozu zlatých mincí či nezpracovaného zlata a stříbra.

Základ byl tedy vytvořen. V měnovém výkazu k 31. lednu 1922 byla uvedena zásoba drahých kovů za 564 milionů korun.

O Rašínově zájmu na využití zlata pro peněžní oběh svědčí i jeho iniciativa k ražbě československých zlatých dukátů. Ačkoliv se Rašín zabýval otázkou zlaté měny již dříve, konkrétní obsah dostala myšlenka až v létě 1922. Rašín si přál, aby jejich ražba začala nejpozději na podzim téhož roku. Byla to lhůta velmi krátká na tak značný úkol, obzvláště když Rašín trval na vysoké kvalitě řemeslné a umělecké, neboť pokládal ražbu těchto prvních

dukátů za prestižní věc pro Československý stát. Od začátku zastával koncepci, že ražba nesmí být samoučelná a kalkuloval se ziskem pro státní pokladnu a pro již výše zmíněný zlatý poklad státní. To vše se však uskutečnilo až po Rašínově smrti, neboť první Svatováclavský¹⁸ dukát spatřil světlo světa až v říjnu 1923 v Kremnické mincovně.

Československá měna však zůstala ryze papírovou měnou až do roku 1925, neboť dukáty měly charakter obchodních mincí¹⁹ a neměly tedy žádnou vazbu k měně, ale pouze pamětní charakter. Tedy až v tomto roce dostala koruna pevně stanovený zlatý obsah. Do této doby byly státovky kryty jen hospodářskou silou Československé republiky a Bankovní úřad Ministerstva financí neměl pochopitelně povinnost vyměňovat koruny ani za zlato, ani za valuty.

6.2. Dávka z majetku a přírůstku na majetku

Daňový systém, který převzal Československý stát od Rakousko-Uherské monarchie nevyhovoval novým politickým ani hospodářským podmínkám. Systém to byl velmi „pestrý“ často až nepřehledný, bez jakéhokoliv jednotícího daňového kritéria. Navíc se lišil v obou částech habsburské konfederace a tak musela nová vláda sjednotit daňové zákonodárství na Slovensku a v Čechách.

Vznik samostatného Československa a rozpočtové problémy v jeho prvních letech vyvolávaly potřebu řady nových daňových opatření. Proto se Rašín co nejdříve po válce snažil obnovit daňovou morálku. Daň z majetku a z přírůstku na majetku se stala důležitým bodem jeho hospodářského programu.

Toto opatření jeho měnové stabilizační koncepce sledovalo hned několik cílů. Především šlo o to, zmírnit velké rozdíly mezi válečným

¹⁸ Na prvních pamětních mincích byl vyobrazen svatý Václav, jako patron české země.

¹⁹ Obchodní mince je mince z drahého kovu určená k obchodování s drahými kovy, není součástí soustavy zákonných peněz a nemá nominální hodnotu stanovenou v peněžní jednotce. Hodnota obchodních mincí tedy není dána kurzem měny, ale cenou drahého kovu na trhu.

zhodnocením hmotného majetku a inflačním znehodnocením vkladů a ostatních peněžních aktiv. Tento význam byl tedy spíše politický, sociální a psychologický, neboť dávka přenášela část břemene, vzniklého měnovou reformou a redukcí oběživa, na ty, kteří během války zbohatli. Válka a inflace znehodnotila totiž peněžní kapitály, ale naopak zhodnotila kapitály věcné, jako byly pozemky či budovy. Podle Rašína to měla být jakási devalvace pro majetné kruhy, což byl výraz jeho krajního odporu k válečným zbohatlíkům

Současně šlo Rašínovi o to, splatit z výnosu dávky státní dluhopisy vydané za bankovky zadržené při jejich okolkování a tak zajistit další snížení peněžního oběhu.

Tak byl v roce 1919 zároveň s kolkováním peněz proveden soupis movitého i nemovitého majetku, cenných papírů a vkladů. Sazby dávky z majetku a z přírůstků na majetku byly progresivní, majetek předválečný byl zdaněn co možná nejméně a přírůstek válečný velmi ostře.

Tabulka 3 ukazuje daňové sazby pro právnické osoby podle výše jmění k 1. březnu 1919.

Tabulka 3

VÝŠE JMĚNÍ (PRÁVNICKÉ OSOBY)	PROCENTO ZDANĚNÍ
200 tis. Kč	3 %
800 tis. Kč	5 %
3,000 tis. Kč	9 %
8,000 tis. Kč	13 %
15,000 tis. Kč	17 %
25,000 tis. Kč	19 %
50,000 tis. Kč	20 %

Pramen: Senát České republiky, www.senat.cz/ASCII.cgi/zajimavosti/tisky.

Byl také zdaněn přírůstek majetku, k němuž došlo mezi 1. lednem 1914 a 1. březnem 1919. Prvních 15 % vyměřené dávky mělo být splaceno do 30 dnů od doručení platebního rozkazu. Zbytek částky se splácel po šestinách. První šestina měla být splacena během následujících 4 měsíců a každého následujícího půl roku další.

Dávka tedy byla, co se týče typu daňových sazeb, sociálně spravedlivá. Jak již bylo výše zmíněno, dávka z majetku se dala proplatit 1% státními dluhopisy, které byly při kolkování vydávány na zadržené bankovky. Tedy byly jí upláceny především nekryté bankovky, jejichž oběh se tímto postupně zmenšoval.

Účinnost dávky ovšem závisela na rychlosti provedení. Rašín předpokládal, že bude zavedena ihned po zpracování dat o soupisech a bude splacena co nejdříve a najednou.

Tato Rašínova vize se však nenaplnila. Ačkoliv byla do konce srpna 1919 dokončena veškerá nezbytná příprava – soupis cenných papírů, pohledávek, zboží, pojistek a nemovitostí, uzákonění této dávky se protáhlo až do dubna roku 1920, čímž pominul původně zamýšlený protiinflační efekt. Také výběr dávky byl časově náročnější, a tak v roce 1927 byla výše částky rovna 6,3 miliard korun, což bylo o polovinu méně, než byla Rašínova původní představa.

Dalším z významů dávky z majetku spatřoval Rašín také ve vyrovnání státního státovkového dluhu. Ten byl od roku 1919 součástí státního dluhu. Vznikl z pohledávky státu vůči zaniklé Rakousko-Uherské bance za převzaté bankovky při měnové reformě v březnu 1919, za převzaté žirové pohledávky u této banky a za pokladniční poukázky. Z výnosu dávky z majetku měl být tento státovkový dluh alespoň z části splacen.

Cíle této daňové akce se tedy podařilo splnit jen částečně. Svou úlohu daň splnila především jako sociální opatření v tom smyslu, že zmírnila nespravedlivou válečnou inflační diferenciaci. Ovšem odklad splacení dávky

spíše negoval původní Rašínův deflační záměr, při němž restrikce oběživa spolu s majetkovou dávkou měly tvořit nedílný celek.

6.3. Bankovní úřad Ministerstva financí

Po válce se bankovní sektor Rakousko-Uherska nacházel ve velmi zoufalém stavu. Díky neprosazení nucené mezinárodní správy u Rakousko-Uherské banky v říjnu 1918 a díky následnému nedodržení podmínek stanovených této bance československou vládou zablokoval stát na našem území její filiálky s cílem vyhnout se povinnosti lombardovat rakouské a uherské válečné půjčky.

Rašín nečekal na mírové jednání, potřeboval zřídit ústav, kterému by pro určitou přechodnou dobu přidělil péči o měnu. Pro vznik cedulové banky ještě neexistovaly na československém trhu příhodné podmínky. Tak dne 6. března 1919 vznikl Bankovní úřad Ministerstva financí, který měl do té doby než tyto podmínky nastanou zastávat její funkce, aniž by samostatnou cedulovou banku ze zákona doopravdy byl.

Osmý paragraf měnového zákona z 10. dubna 1919 zmocňuje ministra financí ke správě státního dluhu vzniklého stažením bankovek a k péči o peněžní oběh na území republiky a k tomuto účelu je pověřen zřízením bankovního úřadu. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že tento zákon jednak stvrzoval naši vlastní měnu, ale také nás odpoutal od rakousko-uherského bankovníctví a zaručoval zřízení našeho vlastního cedulového hospodářství. A dále jím byl vydán zákaz, který nedovoluje státní bance poskytovat půjčky státu. Tak byla nastoupena cesta ke zdravému peněžnímu oběhu, který měl být krytý zlatem, devizami a obchodními směnkami.

Cestu k tomuto zdravému peněžnímu oběhu měl vyšlapat právě výše zmíněný Bankovní úřad Ministerstva financí. Do roku 1926, kdy byl nahrazen oficiální centrální bankou, k jeho funkcím tedy kupříkladu patřila správa peněžního oběhu včetně emise peněz, ochrana československé měny a oběhu zákonných platidel proti jednání, která mohou poškodit měnu,

provádění obchodních operací: eskontování, lombard, přijímání vkladů na žirové účty, nákup a prodej zlata, správa zlaté a devizové rezervy či řízení devizového hospodářství včetně měnového kurzu. Bankovní úřad zároveň přijímal výnos dávky z majetku, kterou byl umořován státní dluh a snažil se shromažďovat zlatý poklad.

Od roku 1920 převzal také úkoly devizové ústředny, která byla tímto rokem zrušena. Shromažďoval tedy devizy za vyvážené zboží a přiděloval je dovozcům, opatroval devizy pro státní výdaje a snažil se o stabilizaci kurzu koruny. K ochraně devizového hospodářství mladé republiky podle záměru Aloise Rašína měla sloužit následující opatření: povolení každého platu do ciziny, zejména splácení starých dluhů, nákup cenných papírů a nemovitostí v cizině či půjčky na ně. Každý, kdo do ciziny vyvážel zboží nebo cenné papíry nad 50 korun, měl povinnost z vývozu získanou valutu ihned odevzdat za běžný denní kurz Pražské burzy. A samozřejmě platil úplný zákaz vývozu československých státních papírů, nezpracovaného zlata a stříbra, poukázek a vkladních knížek.

Bankovní úřad Ministerstva financí byl konstituován jako úřad státní. Bankovní výbor se skládal z 10 členů, které jmenoval ministr financí, a z něho samotného (nebo jeho zástupce), jakožto předsedy. Byl to právně i fakticky orgán ministra financí, vybavený velkými pravomocemi. Dnes bychom tedy předpokládaly, že jeho efektivita bude přinejmenším sporná. V tehdejších podmínkách se však Bankovní úřad plně osvědčil a splnil všechna očekávání. Bylo to tak jednak díky zákazu přímého i nepřímého úvěru státu, ale i díky schopnostem tehdejších předsedů bankovního výboru. Jejich chronologický seznam nalezneme v tabulce 4.

Tabulka 4

PŘEDSEDA BANKOVNÍHO VÝBORU	FUNKČNÍ OBDOBÍ
JUDr. Alois Rašín	6.3.1919 - 8.7.1919
prof. Cyril Horáček	10.7.1919 - 9.10.1919
Kuneš Sonntág	9.10.1919 - 25.5.1920
prof. dr. Karel Engliš	25.5.1920 - 19.3.1921
Vladimír Hanáčík	22.3.1921 - 26.9.1921
Augustin Novák	3.10.1921 - 7.10.1922
JUDr. Alois Rašín	9.10.1922 - 5.1.1923
Ing. Bohdan Bečka	25.2.1923 - 15.11.1925
prof. dr. Karel Engliš	9.12.1925 - 24.1.1926

Zdroj: www.cnb.cz/ocnb_archiv_04prehled.php

Nespornou zásluhu na tom má i Alois Rašín jako ministr financí, který dal pevný základ nové měně a nepřipustil, aby se měnovou politikou ulehčilo těžkým finančním problémům jeho vlastního resortu.

Nepočítalo se ovšem s tím, že toto provizorní řešení bude trvat tak dlouho. Od samého počátku převládalo mínění, že v Československu musí vzniknout soukromá akciová cedulová banka co nejdříve. Ačkoliv zákon o vzniku cedulové banky²⁰ byl přijat již 14. dubna 1920, k založení banky nedošlo. V první řadě bylo nutné vytvořit podmínky pro vznik této banky, což byla kupříkladu stabilizace měny či vytvoření dostatečné zásoby zlata a deviz pro stabilizaci měnového kursu.

I pro Rašína byl Bankovní úřad Ministerstva financí řešením provizorním, se kterým nebyl spokojen. Považoval za nezbytné, aby československá peněžní politika pracovala podle všech ustálených mezinárodních pravidel a aby se finanční život nového státu vyrovnal tradičnímu a vyspělému systému západních zemí. Uznával nutnost oddělit od sebe co nejdříve emisní banku a výkonnou moc. Píše: „Máme-li skutečně cedulové bankovníctví vybudovati řádně, nesmí to býti úřad. Cedulová

²⁰ Tento zákon byl nazýván zákonem bankovním.

banka musí býti (za přísného dozoru státu) oddělena od správy státní, aby nesnášela s ní všechno kolísání státního úvěru, aby nebyla pokládána prostě za instrument financí státních.“ (Rašín, 1920, s. 95).

Až v roce 1925 byla pod vedením profesora Engliše nastoupena peněžní politika stabilizační, díky které byly vytvořeny výše požadované podmínky a nic tedy nebránilo tomu, aby o rok později zanikl Bankovní úřad Ministerstva financí a vznikla Národní banka československá, jako oficiální banka cedulová.

7. ZÁVĚR

Alois Rašín se stal legendou české ekonomie. Byl jedním z nejobdivovanějších, ale také nejvíce nenáviděných politiků a státníků.

Byl a je spojován s oddělením tehdejší československé měny od měn ostatních nástupnických států Rakouska-Uherska. Rašínova měnová reforma samozřejmě nebyla jen jeho dílem, o její vznik se zasloužili především pozdější první guvernér Národní banky československé doktor Vilém Pospíšil, tehdejší vrchní ředitel Městské spořitelny pražské, v jehož pracovních diskusích s Rašínem celá koncepce vznikla, ale také doktor Jaroslav Preiss, vrchní ředitel Živnostenské banky.

Ovšem Rašín ji vtisknul svou razancí, odvahou, entuziasmem a přijal za ni bez okolků plnou politickou odpovědnost. Měnová odluka byla bezesporu pozitivním skutkem a i když nevyšla úplně podle jeho představ, její úspěch byl nesporný. Rašínovi se podařilo vytvořit pevný peněžní systém jako základ suverénní měnové politiky svobodného Československa, které bylo vnímáno jako pozoruhodný příklad stability v době, kdy jeho sousedé trpěli hyperinflací a rozvratem peněžního oběhu.

Jestliže potřebu razantní odluky od měnového chaosu v nástupnických zemích monarchie nikdo nezpochybňuje, o prospěšnosti nucené půjčky a přidružených deflačních záměrů se vedou spory. Je nepochybné, že tento způsob deflační politiky je světovým unikátem. Rašínova koncepce, jejímž cílem bylo postupné zhodnocování koruny, byla ovšem pro danou situaci nepřiměřená. Samotná deflační politika jako hospodářský nástroj totiž vyžaduje zcela specifické hospodářské a politické podmínky. Deflace obvykle vede k podlomení podnikatelských aktivit, zmenšení výroby a k obrovskému nárůstu státních i soukromých dluhů, což byl přesně opačný efekt, než československé hospodářství v danou chvíli potřebovalo. Tedy i když byl jeho deflační pokus inspirován ušlechtilými a sociálními motivy, jeví se s odstupem času minimálně jako problematický.

Opatření přidružená k osamostatnění měny můžeme obecně hodnotit spíše pozitivně. Svůj účel většinou splnily, i když dopad u některých z nich byl občas pouze psychologický a ne měnový. To platí kupříkladu o dávce z majetku, dobrovolné sbírce na zlatý poklad Československé republiky či o ražbě Svatováclavských dukátů. Naopak vznik a fungování Bankovního úřadu Ministerstva financí či valutová půjčka z února 1919 byly počiny jednoznačně efektivní.

Alois Rašín byl ministrem financí ve dvou vládách jen 12 měsíců. Je s podivem s jakou profesionalitou a nadhledem se dokázal zhostit této funkce v novém státě. Peníze se v jeho ruce stávaly nástrojem pro prosazování představ o občanské i státní etice a odpovědnosti. Těchto dvanáct měsíců stačilo k prosazení kroků, které se staly integrální součástí českého, resp. československého peněžnictví a historickým pojmem v oblasti národního hospodářství..

Zdroje:

- KOZÁK, J.:** Československá finanční politika. *Praha, Orbis 1932*
- LACINA, V.:** Alois Rašín *Praha, Mladá fronta 1992*
- LACINA, V.:** Formování československé ekonomiky 1918 – 1923. *Praha, Academia 1990*
- MACEK, J.:** Zlatá měna a „státovkový dluh“. *Praha, Čin 1930*
- RAŠÍN, A.:** Finanční a hospodářská politika československá do roku 1921. *Praha, Pražská akciová tiskárna 1922*
- RAŠÍN, A.:** Můj finanční plán. *Praha, Pražská akciová tiskárna 1920*
- SOJKA, M.:** Dějiny ekonomických teorií. *Praha, Karolinum 2000*
- VENCOVSKÝ, F.:** Alois Rašín. *Praha, Všebrd 1922*
- VENCOVSKÝ, F.:** Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948. *Brno, Nadace Universitas Masarykiana 1997*
- VENCOVSKÝ, F.:** Karel Engliš. *Brno, Moravské zemské muzeum 1993*
- VENCOVSKÝ, F.:** Měnová politika v české historii. *Praha, Česká národní banka 2001*
- Almanach českého peněžnictví.** *Praha, Peněžní sekce všeúřednického odboru Čs. N. D. 1928*
- Dějiny Zemí koruny české. II. díl.** *Praha, Paseka 1992*
- Významní čeští národohospodáři.** *Praha, Vysoká škola ekonomická 1993*
- DANĚČEK, J.:** Rašín a Engliš - dvě významné měnové autority první republiky. *Finance a úvěr, 1991, č. 6*
- PŮLPÁN, K.:** Státní dluh habsburské monarchie v letech 1867-1918. *Finance a úvěr, 1995, č. 9*
- PŮLPÁNOVÁ, S., PŮLPÁN, K.:** Bankovní úřad ministerstva financí (1919-1926). *Finance a úvěr, 1994, č. 8*

PŮLPÁNOVÁ, S., PŮLPÁN, K.: Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945. 2. část. *Finance a úvěr, 1994, č. 1*

PŮLPÁNOVÁ, S., PŮLPÁN, K.: Nástin vývoje peněz a měny na našem území do roku 1945. 3. část. *Finance a úvěr, 1994, č. 2*

VENCOVSKÝ, F.: K rozpočtové a daňové reformě před sedmdesáti roky. *Finance a úvěr, 1997, č. 6*

VENCOVSKÝ, F.: Naše měnové reformy a odluky. *Finance a úvěr, 1993, č. 9*

VENCOVSKÝ, F.: Řízení naší měny v prvním Československu (K 70. výročí vzniku Národní banky československé). *Finance a úvěr, 1996, č. 4*

VENCOVSKÝ, F.: Státní finance v historii Československa. *Finance a úvěr, 1994, č. 8*

Centrum pro ekonomiku a politiku, www.cepin.cz

Česká národní banka, www.cnb.cz

Finance a úvěr, www.financeauver.org

Internetová stránka s peněžní tematikou, www.penize.cz

Senát České republiky, www.senat.cz/ASCII.cgi/zajimavosti/tisky